

УДК 159.9

І. О. Красильников

ЗВ'ЯЗОК ЕМОЦІЙНО-ТЕНЗІОННИХ СТАНІВ З ЦІННІСНОЮ КОНФЛІКТНІСТЮ ОСОБИСТОСТІ

У статті представлено результати емпіричного дослідження емоційно-тензійних станів особистості під час переживання ціннісної конфліктності. Наведено аналіз зв'язків особистісних станів тривожного ряду з різними амбівалентними цінностями. Описано феноменологію емоційних станів особистості, які супроводжують конфліктність ціннісної сфери. Підкреслено, що фрустрація цінностей у приватному житті людини, на відміну від інших цінностей, має певну емоційну специфіку.

Ключові слова: емоційно-тензійний стан, амбівалентне-ціннісна конфліктність, переживання.

В данной статье представлены результаты эмпирического исследования эмоционально-тензионных состояний личности при переживании ценностной конфликтности. Приводится анализ связей личностных состояний тревожного ряда с различными амбивалентными ценностями. Дается описание феноменологии эмоциональных состояний личности, которые сопровождают конфликтность ценностной сферы. Подчеркивается, что фрустрация ценностей в частной жизни человека, в отличие от других ценностей, имеет определенную эмоциональную специфику.

Ключевые слова: эмоционально-тензионные состояния, амбивалентно-ценностная конфликтность, переживание.

The article presents the results of empirical research of emotionally-tensor conditions of an individual who experiences a conflict of values. The analysis of connection of individual anxiety conditions together with the various ambivalent values is made. The phenomenology of emotional conditions of the person which accompany conflictness of valuable sphere is described. It is emphasized that frustration of values in private human life, unlike other values, has certain emotional specificity.

Key words: emotionally-tensor conditions, a ambivalence-valuable conflictness, feeling.

Постановка проблеми. У процесі свого психічного розвитку людина проходить певні стадії, між якими відбувається якісна зміна свідомості і життєвих цінностей, смислів. Ці перехідні конфліктні стани супроводжуються ціннісно-смісловою перебудовою особистості: колишні цінності вже не забезпечують особистісний розвиток людини, а нові цінності суб'єктивно або об'єктивно ще недосяжні. Ціннісна конфліктність може істотно вплинути на психічний стан людини, що може утруднити формування зрілих якостей особистості. Таким чином, для психології розвитку проблема дослідження конфліктності ціннісної сфери особистості в її впливу на психологічний стан є надзвичайно актуальною як у теоретичному, так і в прикладному аспекті.

Крім того, аналіз особистісних станів має надзвичайно важливе значення для теоретичного розуміння процесів поведінкової регуляції людини в складних життєвих ситуаціях. Безумовно, що дослідження саморегуляції психічних станів, як ракурс проблеми самосвідомості, треба вивчати в різних контекстах. Якщо йдеться про особистість, то треба зауважити, що будь-який психічний стресовий стан пов'язан із тією чи іншою життєвою ситуацією, в якій існує загроза тим, чи іншим цінностям. На думку В. Н. Мясіщева, психічні стани переважно залежать від емоційного ставлення суб'єкта до значущих аспектів реальності [9]. Є. П. Ільїн вважає, що психоемоційний стан є системно-інтегральною реакцією особистості на соціокультурні та фізіологічні впливи [4]. Цілісні психологічні реакції насамперед спрямовані на реалізацію адаптації суб'єкта в різних людських стресових ситуаціях. Такого роду стани, на думку А. О. Прохорова, можуть бути неврівноваженими і визначаються мотиваційною структурою особистості. Дослідник вважає, що в психології дослідження психічних станів актуально, особливо, коли ці утворення мають прямий стосунок до особливих умов життєдіяльності: критичні події, складні стресові ситуації [10].

Ціннісно-сміслові утворювання в загальній психології розглядають як основу мотиваційної сфери і визначають життєву спрямованість особистості [1; 2; 11]. Блокування в реалізації найважливіших вітальних цінностей призводить до системної реакції суб'єкта і виникненню не тільки психічного, а психологічного стану, який позначається нами поняттям «ціннісна внутрішньо особистісна конфліктність» [6]. Якщо тривалий час не відбувається

розв'язання ціннісної конфліктності, то високий рівень емоційної тензійності може приводити до глибоких страждань людини [5; 12].

Слід сказати, що на сьогодні існують різні класифікації внутрішньої конфліктності особистості [3;15]. Для представленого нижче дослідження слід зазначити, що ми розрізняємо конфліктність залежно від числа конфлікуючих цінностей (поліконфліктність, біконфліктність і моноконфліктність). В останньому випадку моноконфліктна цінність має ознаку мотиваційної амбівалентності (по К. Левіну): одночасно притягує і відштовхує [7]. У нашому дослідженні ми зосередили увагу саме на амбівалентні цінностей, коли мотиваційне прагнення, спрямованість одночасно супроводжується її суб'єктивної недоступністю, неможливістю реалізації з об'єктивних чи суб'єктивних причин.

На нашу думку, в науковій психологічній літературі ще недостатньо є емпіричних досліджень, що стосуються проблематики особистісно-тензійних переживань у контексті ціннісної внутрішньої конфліктності.

Метою емпіричного дослідження було вивчити зв'язок між емоційно-тензійною станами з ціннісною конфліктністю особистості.

Робоча **гіпотеза** дослідження полягала в тому, що конфліктність різних цінностей, як особистісне переживання, має специфічні прояви на рівні тензійної-емоційної активації станів і характеристик суб'єкта.

Емпіричні методи і методики:

- глибинна бесіда;
- методика «Співвідношення цінності-доступності» (Є. Б. Фанталова, модифікація І. А. Красильникова);
- опитувальник FPI (адаптація А. А. Крилова і Т. І. Ронгінської);
- статистичний метод: t-критерій Ст'юдента (програма SPSS 17).

У дослідженні брали участь службовці і студенти м. Полтави, 72 людини (51 жінка і 21 чоловік), у віці $25,6 \pm 3,7$ р.

На основі психодіагностики виборка ділилася на дві групи осіб – перша група – з низьким рівнем (або відсутністю) амбівалентності життєвої цінності і друга група – з високим рівнем амбівалентності (важка досяжність цінності). Потім був проведений порівняльний статистичний аналіз особистісно-тензійних якостей (станів) між зазначеними групами для кожної, з обраних цінностей.

Перелік цінностей.

1. Здоров'я (фізичне і психічне).
2. Свобода (незалежність у діях і вчинках).
3. Впевненість у собі (свобода від внутрішніх сумнівів).
4. Любов.
5. Щасливе сімейне життя.
6. Прагнення до більш високих успіхів.
7. Матеріально-забезпечене життя.
8. Цікава робота.
9. Наявність вірних друзів.
10. Взаєморозуміння з близькими людьми.
11. Справедливі відносини на роботі.
12. Активна творча діяльність.

Результати та аналіз емпіричного дослідження

Результати статистичного порівняння тензійних станів особистості між зазначеними емпіричними групами осіб представлені в таблицях 1, 2.

Таблиця 1

Емоційно-тензійні стани особистості між емпіричними групами

Емоційно-тензійні стани особистості	Групи*	Статистичні показники		
		Середнє	F	t
Цінність 1, здоров'я				
Невротичність	0	5.66	0.01	2.92 (p < 0.01)
	1	8.72		
Спонтанна агресивність	0	5.10	1.69	2.00 (p < 0.05)
	1	6.48		
Депресивність	0	4.89	2.68	2.44 (p < 0.05)
	1	7.10		
Цінність 2, свобода				
Екстраверсія**	0	6.97	3.31	2.11 (p < 0.05)
	1	8.98		
Цінність 3, впевненість у собі				
Невротичність	0	5.61	0.40	2.32 (p < 0.05)
	1	7.70		
Депресивність	0	4.65	0.11	2.15 (p < 0.05)
	1	6.22		

Комунікабельність**	0	8.86	0.09	2.55 (p < 0.05)
	1	7.10		
Сором'язливість	0	4.00	1.10	2.95 (p < 0.01)
	1	5.22		

* індекс 0 – група з низьким рівнем амбівалентності цінності;

індекс 1 – група з високим рівнем амбівалентності цінності;

** якість власне не належить до особистісних станів, проте ми представили отримані результати

З таблиці 1 видно, що в осіб із високим рівнем амбівалентності цінності «здоров'я» порівняно з особами низького рівня амбівалентності цієї цінності достовірно вище рівень активації невротичності, спонтанної агресивності, депресивності.

Особи, які мають високий рівень амбівалентної, спрямованості «свобода» виявляють достовірно вищий рівень екстраверсії. Швидше за все, це пов'язано з тим, що екстраверсивна активність необхідна для вирішення внутрішньої конфліктності у сфері соціального життя людей. Однак для інших тензійних станів особистості достовірних відмінностей не виявлено, тобто обмеження цінності свободи, загалом не викликає у випробовуваних істотних емоційних реакцій. Можливо, тут позначається менталітет жителів Полтави, але такий висновок можна зробити тільки після більш поглибленого дослідження на досить великій вибірці випробовуваних.

Таблиця 2

Емоційно-тензійні стани особистості між емпіричними групами

Емоційно-тензійний стан особистості	Групи	Статистичні показники		
		Середнє	F	t
Цінність 4, любов				
Невротичність	0	5.68	2.59	2.49 (p < 0.05)
	1	7.88		
Спонтанна агресивність	0	4.81	0.49	2.41 (p < 0.05)
	1	6.41		
Врівноваженість	0	5.48	2.58	2.21 (p < 0.05)
	1	4.01		
Цінність 5, щасливе сімейне життя				

Невротичність	0	5.89	0.52	2.30 (p < 0.05)
	1	7.01		
Депресивність	0	4.88	1.47	2.20 (p < 0.05)
	1	5.51		
Врівноваженість	0	6.55	1.71	2.61 (p < 0.01)
	1	4.10		
Цінність 7, матеріально-забезпечене життя				
Невротичність	0	6.44	0.25	3.57 (p < 0.01)
	1	8.77		
Депресивність	0	4.55	0.53	4.82 (p < 0.01)
	1	7.96		
Дратівливість	0	5.22	0.08	2.65 (p < 0.05)
	1	6.96		
Комунікативність	0	8.21	0.10	3.03 (p < 0.01)
	1	6.20		
Врівноваженість	0	5.53	0.20	2.87 (p < 0.01)
	1	3.43		
Сором'язливість	0	3.56	3.50	3.68 (p < 0.01)
	1	5.94		
Цінність 10, взаєморозуміння з близькими людьми				
Дратівливість	0	5.96	1.67	2.29 (p < 0.05)
	1	4.05		
Цінність 6, прагнення до більш високих успіхів				
Реактивна агресивність	0	3.20	2.90	2.41 (p < 0.05)
	1	5.49		

Недосяжність цінності «впевненість у собі» за даними нашого дослідження призводить до значного, на достовірному рівні, підвищенню рівня різних тензійних показників: невротичність, депресивність, сором'язливість. При цьому психологічно пригнічена впевненість у собі призводить у таких осіб до достовірного зниження комунікабельності.

З таблиці 2 видно, що в осіб із високим рівнем амбівалентності цінності «любов», порівняно з особами з низьким рівнем амбівалентності достовірно вище проявляються якості невротичності, спонтанної агресивності і нижче рівень врівноваженості. Амбівалентність цінності «щасливе сімейне життя» також сприяє суттєвому підвищенню невротичності, проте додається шкала депресивності. Таким чином, можна констатувати, що амбівалентність

цінностей в інтимно-приватній сфері може значною мірою пошкоджувати емоційну сферу людини. Поняття «амбівалентність» у цьому випадку вказує на неможливість вирішувати особистісний конфлікт на такому життєвому етапі.

Слід зазначити, що амбівалентність цінності «матеріально-забезпечене життя» викликає достовірне підвищення значного числа показників, а саме: невротичності, депресивності, дратівливості, сором'язливості, достовірного зниження врівноваженості і комунікативності. Ці дані говорять про те, що неможливість реалізувати матеріально-фінансову забезпеченість викликає істотний «удар-стрес» по емоційній сфері особистості. Можна відзначити, що виникає певний смисловий «глухий кут» щодо подолання перешкод до матеріального забезпечення.

Результати також показують, що амбівалентність цінності «Прагнення до більш високих успіхів» призводить до суттєвого підвищення реактивної агресивності. Цей факт можна пояснити в межах соціокультурного підходу: сучасне цивілізоване суспільство, культура зацікавлене в підвищенні конкуренції, а значить у підвищенні мотивації особистості до більш високих досягнень. Однак досягти високих соціальних успіхів вдається далеко не кожній людині. Підвищення ж цієї мотивації робить людину більш чутливою до ситуацій фрустрації успіху, тому неминуче амбівалентність такої цінності веде до підвищення агресивності, що може деформувати навіть і морально-етичну сферу особистості. Останнє прогнозоване явище треба детальніше дослідити.

У нашому дослідженні виявився цікавий факт, що особи, які мають труднощі в досягненні цінності «взаєморозуміння з близькими людьми», мають достовірно низький рівень дратівливості. Швидше за все, що дратівливість як прояв агресивності сприяє емоційному відреагуванню внутрішньої конфліктності і тим самим, прямо або побічно, створюється «крок» до вирішення амбівалентні відносин із близькими людьми, хоча може бути цей крок у деяких випадках неефективним.

Аналіз статистичного порівняння особистісних станів тензійного ряду між групами з різним рівнем амбівалентності (конфліктності) цінностей «цікава робота», «наявність вірних друзів», «активна творча діяльність» достовірних відмінностей не виявив. Виявлено деяку тенденцію реагування емоційної сфери на амбіва-

лентність цінності «справедливі відносини на роботі». Однак цей результат вимагає, на нашу думку, всебічного дослідження.

Переживання суб'єктом ціннісної конфліктності супроводжується різного емоційного феноменологією, які ми виявляли в результаті глибинної бесіди. Будь-який респондент може мати одночасно кілька амбівалентних цінностей. У нашому дослідженні серед осіб, що мають однакову амбівалентну цінність, підраховувалася частота появи різних емоційних компонентів стану. Статистика даних реєстрація емоційних станів, при переживанні ціннісної конфліктності, приведена в таблиці 3.

Таблиця 3

Емоційні компоненти стану особистості під час переживання ціннісної конфліктності

Амбівалентні цінності	Емоційні компоненти переживання, (%)					N*
	Тривожність	Образа	Самозвинувачення, провина	Гнів	Самотність, спустошеність	
Здоров'я	63.2	0	0	15.3	0	26
Свобода	24.2	32.1	4.5	31.2	0	35
Прагнення до успіху	19.7	27.3	13.1	28.5	0	18
Впевненість у собі	58.9	0	26.1	6.2	14.1	56
Взаєморозуміння з рідними людьми	15.4	18.0	6.2	10.2	12.2	34
Любов	64.2	52.5	23.4	7.1	25.2	52
Щасливе сімейне життя	32.0	24.2	39.8	23.0	34.5	35
Матеріально-забезпечене життя	61.1	35.2	9.1	39.7	0	66

* Число осіб, що мають конфліктність цінності, приймалося за 100%

З таблиці 3 видно, що тривожність, частіше зустрічається в разі незадоволеності здоров'ям, упевненістю в собі, любов'ю і матеріально-забезпеченим життям. Образливість як емоційний стан частіше поєднується зі значним блокуванням цінностей любов, свобода і матеріально-забезпечене життя. Що стосується такого складного переживання, як самозвинувачення, то воно виникає в разі нереалізації цінностей любов і щасливе сімейне життя, тобто це переживання глибоко пов'язане зі сферою приватного життя людини. Цей факт підтверджує теоретичні положення, які були отримані в дослідженнях Т. М. Титаренко та В. О. Татенко про інтимне життя суб'єкта [13; 14].

Як видно з таблиці 3, емоційний стан гніву супроводжує переважно всі цінності, які мають властивість амбівалентності. Однак така амбівалентна цінність, як «впевненість у собі» незначно пов'язана з емоцією гніву. Швидше за все, цей факт можна пояснити тим, що в основі невпевненості в собі лежить мотиваційно протилежна гніву емоція страху.

Переживання самотності і спустошеності найчастіше поєднується з блокуванням любові і щасливого сімейного життя, тобто це почуття також істотно визначається приватним життям людини. Ми вважаємо, що існує суттєвий зв'язок між такими різними за модальністю афективними проявами, як «самотність» і «спустошеності». Підвищене емоційне навантаження відчуває суб'єкт при мотиваційної конфліктності значущих людей, які є частиною інтимного, приватного життєвого світу людини.

За результатами емпіричного дослідження можна зробити ряд **висновків**.

Із запропонованих цінностей, можна виділити деякі з них, які при їх амбівалентності супроводжуються істотних зрушенням у бік збільшення тензійних особистісних станів. Ця група містить такі конфліктні цінності, як упевненість у собі, матеріально-забезпечене життя, здоров'я, прагнення до більш високих досягнень.

Друга група амбівалентних цінностей (пов'язаних із приватним життям) також значно призводить до високих рівнів тензійної емоційної сфери особистості. У цю групу входять такі цінності, як любов, свобода в особистому житті, щасливе сімейне життя, взаєморозуміння з близькими людьми. Зняття зовнішнього або внутрішнього блокування в реалізації цих цінностей є найважливішим сенсом для життєдіяльності суб'єкта.

Ряд таких цінностей, як цікава робота, наявність вірних друзів, справедливі відносини на роботі, активна творча діяльність, при їх амбівалентності, не призводять до значного підвищення рівня емоційної тензійності особистості. Найімовірніше, це пов'язано з певними соціально-економічними і можливо, культурними особливостями розвитку суспільства нашої країни.

Представлене вище дослідження, безумовно, вимагає подальшого уточнення деяких даних. Так, залишається відкритим питання, як люди суб'єктивно пояснюють причини недоступності тих чи інших життєвих цінностей. Недостатньо зрозуміло, чому сфера приватного життя найчастіше представлена у формі амбівалентної, конфліктної мотивації і являє для людини важко розв'язувану особисту проблему. Вирішення цього завдання, на нашу думку, є надзвичайно важливим для наукового розуміння психологічних механізмів, що беруть участь у формуванні суб'єктом тих чи інших стратегій допінг-поведінки у важких життєвих ситуаціях.

Спираючись на теоретико-методологічний принцип системності в психологічних дослідженнях, важливо в майбутньому досліджувати не тільки емоційно стресові кореляти ціннісної конфліктності особистості, а й контекст допінг-поведінки. Найімовірніше, тут слід зрозуміти роль системних взаємовпливів конфліктності різних цінностей на емоційну сферу особистості. Складність вирішення такої дослідницької мети також обумовлена досить складним ціннісно-смысловим феноменологічним полем життєвого світу людини.

Література:

1. Абульханова К. А. Проблемы исследования индивидуального сознания / К. А. Абульханова, М. И. Воловикова, В. А. Елисеев // Психол. журн. – Т. 12. – 1991. – № 4. – С. 27–40.
2. Балл Г.А. Принципы современного гуманизма (психологический аспект) / Г.А. Балл // Вопросы психологии. – 2009. – № 6. – С. 3–12.
3. Гришина Н. В. Психология конфликта / Н. В. Гришина. – СПб. : Питер, 2000. – 464 с.
4. Ильин Е. П. Психофизиология состояний человека / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2005. – 412 с.
5. Красильников И. А. Особенности личностных качеств у лиц с невротическими внутренними конфликтами / И. А. Красильников // Известия Саратовского университета. Серия Философия. Психология. Педагогика. – 2011. – № 2. – С. 63–66.

6. Красильников И. А. Социальная психология внутриличностных конфликтов : теоретические основания и эмпирические исследования / И. А. Красильников. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 2014. – 236 с.
7. Левин К. Теория поля в социальных науках / К. Левин. – СПб. : Сенсор, 2000. – 364 с.
8. Леонов Н. И. Конфликтология / Н. И. Леонов. – М. : Изд-во НПО «МОДЭК», 2010. – 232 с.
9. Мясищев В. Н. Психические состояния и отношения человека / В. Н. Мясищев // Психические состояния / Сост. и общая редакция Л. В. Куликова. – СПб. : Издательство «Питер», 2000. – С. 52–60.
10. Прохоров А. О. Психология неравновесных состояний / А. О. Прохоров. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 1998. – 152 с.
11. Рубинштейн С. Л. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2012. – 224 с.
12. Слободчиков В. И. Основы психологической антропологии. Психология человека. Введение в психологию субъективности / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 384 с.
13. Татенко В. О. Психологія інтимного життя / В. О. Татенко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 300 с.
14. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості : у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.
15. Фанталова Е. Б. Диагностика и психотерапия внутреннего конфликта / Е. Б. Фанталова. – Самара : Издательский дом БАХРАХ-М, 2001. – 128 с.